

RECENZE

America at Century's End – Alan Wolf a kolektiv

University of California Press Berkeley and Los Angeles, California University of California Press, Ltd. Oxford, England 1991, 579 stran

Knihu editoval děkan New School of Social Research Alan Wolf. Tato instituce vyrostla z evropské tradice a zároveň pevně zapustila kořeny v americkém kulturním i univerzitním provozu. Jméno Alana Wolfa a instituce, již reprezentuje, dává záruku, že texty podrobuje analýze jednotlivé oblasti života Ameriky konce XX. století zprostředkují evropskému čtenáři srozumitelný obraz a hlubší vzhled do společnosti, jejíž problémy jsou naší sociální realitě zdánlivě vzdáleny.

Text obsahuje dvaadvacet exkluzivních odborných statí, které jsou z nejrůznějších úhlů pohledu věnovány jistému profesnímu zúčtování století, které znamenalo pro severoamerický kontinent radikální posun role, kterou hraje ve vývoji světové civilizace. Tento vývoj se ovšem neobešel beze změn v intimní a svěbytné podobě americké společnosti. Wolf však v úvodu knihy upozorňuje, že toto století přineslo také mnoho otazníků, problémů i úzkostí. Ambivaletní obraz amerického sociálního světa, který se právem považuje za oblast progresivismu, je tak vhodným předmětem zájmu každého, kdo se pokouší o širší pohled na soudobou moderní a postmoderní společnost. Proměna této společnosti je natolik markantní, že řada sociologů se dnes neobejde bez klasického metodologického instrumentáře a musí sáhnout kupříkladu po etnografických metodách. Společenské změny jsou tak výrazné a hluboké (from bottom up), že otřásají pojmy, jimiž se společnost doposud obecně vykládala. To si vyžaduje ustanovení flexibilních pracovních vzorců. Wolf vyjmenovává základní posuny v sociální realitě v situaci očekávání nového století – generační posun, demografické

změny, vývoj poměrů v politice, nahrazování klasického protestantismu fundamentalismem a hedonismem, pád komunismu jako ztráty velkého nepřitele, nová role žen v zaměstnání, vzrůstající mobilita oběma směry (nahoru i dolů) atp. Alan Wolf chápe recenzovanou knihu jako svědectví třetí generace amerických sociologů o Americe, která v souvislostech makrosociálních i mikrosociálních posunů musí provozovat poněkud svěbytnou a neobvyklou sociologii. Tito sociologové tak svými texty vytvářejí pestrou mozaiku nejrůznějších postupů a přístupů, společně jim však je, že zdůrazňují roli sociálních institucí v optice změny. Je to postoj odlišný od tzv. 1. generace sociologů, kteří zdůrazňovali stabilitu institucí (zvláště Talcott Parsons) nebo od přístupů 2. generace sociologů, tzv. levičáků, kteří je interpretovali jako nástroj represe (Charles Wright Mills). Význam institucí uznávají ekonomové, kteří dnes doceňují roli organizací v hospodářství, právě tak jako literární kritici, kteří jsou si vědomi toho, jak působí na interpretaci textu.

Knih je rozložena do pěti základních tematických partií. První z nich se nazývá Intimita a komunita. Judith Staceyová se věnuje změně v soudobém rodinném životě. Odvolává se na výsledky empirického průzkumu provedeného v Siliconovém údolí, které sice není typickým prostředím amerických rodin, ale je svou kvalitou charakteristické pro tzv. postindustriální vztahy. „Postindustriální způsob života“ vede k organizaci intimních vztahů, což zužuje prostor běžný pro klasický koncept rodiny. Američané tak zažívají pocit ambivalence, který ovšem neradi přiznávají. I Kathleen

Gersonová zohlednila dilemata a konflikty rodinného života. Ta vyplývají především z nestejných sociálních šancí mužů a žen. Ženy musí volit mezi možnostmi být matkou nebo mít zaměstnání, musí těžce podstoupit uvažování o privilegii osobní ekonomické samostatnosti a o své roli v rodině. K tomu přistupuje eroze hodnoty mužského výdělků, který v Americe tradičně sloužil jako jediný základní zdroj obživy celé rodiny. Ztráta nezastupitelnosti manželovy mzdy relativizuje vztah mužů k ženám. Diverzifikace forem rodinného života vede k jeho hluboké krizi, která si vynucuje otázku, zdali nestojíme před nutností reformovat vztah mužů a žen, a to i na podkladě politických a správních opatření. Tlak skutečnosti relativizuje konzervativní představu o neměnné podobě i funkci rodiny jako sociální instituce. Gary Alan Fine a Jay Mechling v této souvislosti zohledňují význam světa dětí v americké společnosti na konci XX. století. Role dítěte se zde vyznačuje expanzí institucionálně garantovaných práv, které činí z rodičovství jistou profesi. Děti však zároveň musí snášet zaneprázdněnost svých nejbližších, což ústí do jisté izolace (latchkey children). Podle těchto autorů však nesmíme zapomenout, že děti se pohybují ve velkých sociálních dramatech, neboť socializace je aktivní záležitostí. Velké sociální drama se vyznačuje především pohybem těžiště sociálního ekvilibria. Tento pohyb je mnohdy uchopitelný a vysvětlitelný v okamžiku odpovědi na otázku, proč děti vzdorují rodičům. Děti jsou schopny sdělit to, co je ve společnosti významné, neboť jejich jednání je často indikátorem změny. Měli by jim proto naslouchat rodiče i sociologové. Claude S. Fisher se soustředil na problém ambivalence amerického chápání komunit. Provokativně tvrdí, že slovo komunita je v americkém kontextu ironií, protože zde vždy chyběla vzhledem k výrazné mobilitě a nezařazenosti (placeless) tradiční lokální solidarita. V Americe je totiž osobní dobro zároveň veřejným dobrem a určitá lokalita je pouhým prostředkem jeho dosažení.

Druhá část knihy je věnována vztahu hospodářství a politiky. Fred Block se zabývá pohledem na problémy amerického hospodářství z hlediska toho, jak Američané vidí a vysvětlují svou pozici ve světě, zvláště vzhledem ke svým vážným rivalům Němcům a Japoncům. Je patrné, že pokrok, který zmínění rivalové učinili v hospodářství, jde ruku v ruce s rozvojem v sociální sféře (děti žijících na hranici chudoby je v Německu 4,2 %, v Ja-

ponsku 8,1 % a v USA 22,4 %!), přičemž je patrné, že neexistuje univerzální řešení těchto otázek, neboť se do nich promítá kvalita různých kultur. Ani pro hospodářskou oblast nemůže být výhodné v delší časové perspektivě autoritářské a restriktivní vidění světa. Američané vysvětlují svou hospodářskou situaci metaforicky, což znamená, že ne vždy příliš adekvátně. Kapitál je u nich krví, právě tak jako je nutné vykoupit se obětováním. Paradoxem ovšem je, že tyto promluvy zůstávají jen metaforami, protože Američané ve srovnání s Němci vůbec nespoří. Tak Amerika čelí nutnosti přikročit od neadekvátních metafor k „přestavbě“ ekonomických institucí. Katherin S. Newmanová spojuje kulturní nepřehlednost a nepřehlednost postmoderní společnosti s ekonomickým životem. Makroekonomický fenomén deindustrializace má své důsledky i ve sféře každodennosti. To, že jedni neočekávaně profitují a druzí propadnou do pozice obětí beránků, vede k trpké reflexi křehkosti sociálních vazeb. Obavy z dramatických změn ohrožují lidskou identitu. Ruth Milkánová dokládá tuto nejistotu analýzou oblasti práce a managementu. Na jedné straně je zde patrné, že nové technologie změnily ekonomický provoz natolik, že přichází ke slovu postfordovský přístup, zdůrazňující aktivní participaci i permanentní znovuvyjednávání „společenské smlouvy“, na druhé straně je cítit latentní nebezpečí idealizace tohoto nového řádu, neboť může být vedle humanizace oblasti práce i utužením kontroly manažerů nad lidmi. Participace nemusí být vždy pro jedince výhodou, neboť mnohdy představuje uvíznutí v pevných závazcích, které blokují autentický rozvoj individua. David Fran a Halle Romo zaměřili svou pozornost na sebereflexi sociálněekonomické skupiny tzv. modrých límečků (blue collars), která se v Evropě běžně pojmenovává jako dělnická třída. Upozorňují na skutečnost, že američtí dělníci více cení svobodu než jistotu. Již Dob Sombart poukázal na to, že zde není vhodná půda pro socialismus. Identita amerických dělníků vyjádřená v pojmu třídní vědomí zde byla vždy nestálá, v pohybu a do jisté míry je v současnosti na ústupu (fluid). Toto tvrzení se dokládá např. faktem, že klesá počet dělníků, kteří tradičně volili Demokratickou stranu. Je tomu tak především proto, že roste význam mimopracovních aktivit, kterými se přibližují bílým límečkům. Dalším důležitým faktorem je, že manželky dělníků s nelibostí snášejí nízký stupeň vzdělání svých protějšků, neboť ono je pro ně nezanedbatelnou

hodnotou. Bart Landry se obrací k rasovým otázkám americké společnosti. Rasová diskriminace v Americe není působena individuálními předsudky nebo úchylnkami, ale je hluboce zakořeněna v kultuře. Tato skutečnost, kterou si Reaganova administrativa nepřipouštěla, vede k přesvědčení, že je nezbytné otevřít nově tuto problémovou oblast na veřejnosti podobně, jako tomu bylo v případě hnutí za lidská práva v šedesátých letech. Skupinou, které se to nejvíce týká, jsou přirozeně černoši a dnes závisí i na nich, jak se zapojí do mainstreamu ostatních menšin. Rubén G. Rumbart poblíží na americkou společnost dneška z hlediska imigrace. Amerika tradičně přijímala nově přichozí jako své lidi, byla vždy v jistém slova smyslu „nekonečnou společností“, která však vždy vykazovala homogenizační tendence, což se projevovalo tlakem na lingvistickou konformitu. Imigrace po II. světové válce nebyla však způsobována jen individuální volbou nebo situací v zemích imigrantů, ale i strukturou Spojených států samých, které měly ve světových měřících výlučné hospodářské postavení. Tato skutečnost znamenala možnost i potřebu rozsáhlé imigrační vlny absorbovat. Dnes se však vynořuje otázka, zdali se v této souvislosti budou prosazovat podobné kulturně unifikující tendence jako v minulosti. Obraz této země by mohl vypadat překvapivě jinak, než se nám jeví dnes. Sharon Zukinová upozorňuje v recenzované knize na změnu významu velkých amerických měst. Město je tradičně prostorem soustředění sociální moci, prostředí soutěže a zároveň vyřazení některých jedinců ze života společnosti. Právě v této společnosti byla patrná tendence integrovat ve městech neorganizované sociální skupiny do politického života (community movements). Američané tak nahlížejí na svá města jako na veřejná centra své společnosti. Ta se dnes stala ovšem fiktivním prostorem veřejnosti, mimo jiné i proto, že se průmysl a obchod decentralizovaly. Pro města se pak používá pojem vyprázdněná centra (hollow centres).

Institucionální adaptace je ústředním motivem třetího problémového okruhu otázek. Michael Schudson přispěl tématem „informačního občana“. Američané jsou dnes informacemi doslova zahlceni, a to do té míry, že se ztrácí jejich výpovědní hodnota. Národní kultura zpravodajství se vyznačuje tím, že mizí rozlišení mezi zprávami a zábavou, promíchává se oblast veřejného a soukromého tak, že se politizuje soukromý život

a depolitizuje veřejná sféra. Informovaná Amerika je plná paradoxů a zdá se, že masmédiá rozložila původní funkci veřejného prostoru. Informace pocházejí z rozmanitých zdrojů, není k nim rovný přístup a paradoxně pocházejí spíše od laiků než od odborníků. Caroline Hodges Persellová sociologicky analyzuje úroveň a význam amerického školství, které podléhá nejrůznějším tlakům. Vzdělání má informační i formální charakter zároveň. Na jedné straně vystupuje rovnost přístupu ke vzdělání jako legitimní požadavek, na druhé straně není americký vzdělávací systém uniformní. Veřejné, soukromé a církevní školy jsou státní byrokracií kontrolovány různým způsobem a podporují různé skupiny obyvatelstva. Americké vzdělání je v krizi i proto, že formalizované struktury dozírání a rozdělování převažují nad obsahovými. Hlavními nepřáteli reformy amerického vzdělávacího systému jsou mentalita skrblictví a nedostatek vnitřních inovací právě tak jako edukativních technologií. Jonathan Imber upozornil na změny v institucích medicíny. Pominuly již doby, ve kterých Talcott Parsons popisoval normativní víru nemocných ve specialistu vybaveného afektivně neutrální vědou a technikami. Američané dnes vědí, zvláště pak díky rozšířeným epidemiologickým syndromům (AIDS), že příroda je mocnější než diagnóza. Kulturní rozumění nemocem, možnost předcházet jejich účinkům má nahradit vševědoucího lékaře, který dnes v Americe již nemůže při tlaku pojišťovacího systému převzít plnou zodpovědnost za zdraví. Jeho strategií je přenášet zodpovědnost na lékařské přístroje. James Davison Hunter a John Steadman Rice se věnují základním změnám amerického náboženského života, které se označují jako „nový ekumenismus“. Hranice mezi protestantismem, katolicismem a judaismem se stírají, existují paracírkevní organizace, které se vzájemně podporují. Napříč těmito procesy se linou dvě tendence politické ideologie. První je ortodoxní a odkazuje na transcendentní zdroj morální autority, druhá, progresivistická, je založená ve sebezduvodňujícím se racionálním diskursu. Gay Tuchman obrací pozornost čtenáře na dvojí podobu amerického kulturního života, která je pluralistická a zároveň v ní panuje přezíravost vládnoucích nad ostatními. Stírají se sice hranice mezi vyšší a masovou kulturou, pevné ještě v padesátých letech, kultura a umění však nejsou svobodnější, jak by se na první pohled zdálo. Kultura je i nadále řízena byrokratickými a ekonomickými elitami, kte-

ré jsou schopny díky hegemonii médií učinit z jedné knihy bestseller a druhou ponechat jako bezcenný kus papíru. Na tomto stavu však prodělává americká společnost. Přezíravý postoj vládnoucí kultury implikuje otázku, zdali není kulturní pluralismus vývojem segmentární společnosti ke společnosti oslavy jednotného a nerozmanitého (samness).

Čtvrtým okruhem recenzované knihy je snaha vystopovat problémy, kterými by bylo možné vyložit výše uvedené změny. Rebecca Klatchová se snaží rozlišit vnitřní nuance konzervativního chápání světa. Sedmdesátá a osmdesátá léta jsou období nejjasnosti a strachu z velké a vše ovlivňující vlády. To je chvíle pro pravici, která dostala přízvisko nová. Nová americká pravice se dělí na sociální konzervatismus a na konzervatismus *laissez faire*. První sdílí optiku rodiny a morální komunity, ve které je americká společnost pokračováním biblických principů, zatímco druhý upřednostňuje individuální svobodu v oblasti podnikání. Obě dvě křídla tvoří logický komplex vidění světa, neboť je spojuje to, čím jsou negativně konsternována. Tím je neautentické působení velkého státu na osobnost člověka. J. William Gibson dokládá velmi významný rys americké kultury jímž je role násilí. Válka ve Vietnamu znamenala ránu jistotě všemocné Ameriky. Americká kultura symbolizovaná ve filmové postavě Ramba se snaží regenerovat zraněnou Ameriku po Vietnamu mytologií války, ve které vystupuje osamělý válečník, který vždy vítězí a osvobozuje společnost. Jack Katz se věnuje sociologické analýze zločinnosti v USA, kterou chápe jako politický problém. Odmítá v každém případě instrumentální perspektivu zločinu, která vysvětluje tuto anomálii psychologicky nebo sociologickým materialismem. Loupeží se například dopouštějí lidé, kteří jsou zaměstnaní a bezpečně znají cesty, kterými by vydělali více a bez rizika. Nechybějí zde ani zločiny americké střední třídy (white collar crimes). Inteligentní pochopení kriminality předpokládá nechápat ji redukovat jako něco, co do společnosti nepatří, ale naopak jako to, co vyjadřuje její vnitřní paradoxy.

Poslední, pátou oblastí jsou příspěvky nazvané Vznikající Amerika. Carmen Siriani a Andrea Walsh ji vidí pod prizmatem změny organizace času v postindustriální době. Čas je sporným terémem, neboť nové technologie sice ruší rigidní časové normy linearitu života, nicméně tlak na racionalizaci využití času se ještě umocňuje. Individuální

autonomie, rovnost pohlaví a osobní zodpovědnost jsou tak dále zpochybňovány. Postindustriální tlak na permanentní rekvalifikaci smývá hranici mezi soukromým a veřejným životem. Organizace času tak nemůže být jednoduchou součástí unifikujících disciplinačních technik, protože zde máme co do činění se svébytnými kulturními vzorci. Politika v „post-dealu“ umožňuje alternativy, což sice umocňuje a oživuje ideu občanství, zároveň však pak diverzifikovaný život sociálních aktérů vyžaduje téměř nevyhnutelně permanentní volbu a to posiluje rozměr nátlaku. Richard Madsen popisuje soudobý politický diskurz jako bezobsažný konsensus segmentované společnosti. Morální a političtí zakladatelé Ameriky (Thomas Paine) pohlíželi na tuto společnost jako na kulturně homogenní celek. Morálním podkladem americké republiky je autonomní individuum uplatňující své právo na štěstí. Jeho prostředkem je majetek, země a zboží. Hovořit v Americe o partikulárních záležitostech jako o obecných je ideologií v nehrubším slova smyslu a to i proto, že Amerika dneška není kulturně homogenní zemí. Politický diskurs tak nemůže být naplněn a je občanskou válkou jinými prostředky (Mac Intyre). Alan Wolf vidí novou Ameriku jako zemi zbavenou svého těžiště (decentred America). Pro Parsonse jím bylo ekvilibrium, pro marxisty třída. Soudobá společnost je žhnoucí pánev, přičemž se neví, kam spěje. Pocit svobody je doprovázen skutečností chaosu, Američané už ne reagují soustředěně. Sociální jednání již nelze vysvětlit klasickými obecnými schémata. Nejistá budoucnost vede politiky k o to autoritativnějším promluvám, o co méně rozumějí světu kolem sebe.

Výčet obsahu dokládá, že recenzovaná kniha umožňuje čtenáři seznámit se podrobněji s americkými sociology střední generace a jejich problémy, je však i logicky konzistentním pohledem na americkou společnost. Poslouží tedy každému, kdo se zajímá o sociologii ne jako o redukovanou disciplínu scientismem zaštitěných expertů, ale jako o obor, který skýtá vícerozměrný pohled na předmět svého zájmu. Komplexní, ambivalentní a nestabilní společnost, jakou Amerika v posledním desetiletí tohoto století bezesporu je, si přístup recenzovaných textů vyžaduje. Wolf svou ediční práci prokázal schopnost inteligentně vytýpat nejvýznamnější a zároveň mnohdy těžko postřehnutelné momenty společenské změny. Zdá se, že toto postižení není v silách jedné optiky a jednoho člověka. Recenzovaná kniha je tak mimo jiné

upozorněním, že sociologie má vedle rozměru sou-
těživosti i potřebu kooperace, vzájemné komunika-
ce a ochoty uznat právo na odlišný postoj. Taková

sociologie má totiž šanci prokázat svou výpovědní
hodnotu.

Vladimír Müller,
katedra sociologie FF UK Praha

Miloslav Petrusek: *Teorie a metoda v moderní sociologii*

Univerzita Karlova, vydavatelství Karolinum, Praha 1993, 206 s.

Existují knihy, o nichž víme, že bychom je měli
znát, ale do jejichž četby se nám příliš nechce. Na
druhé straně existují knihy, které nás při prvním
prolistování zaujmou natolik, že odkládáme všech-
no ostatní a nemáme klid, dokud je nepřčteme. Je
tomu tak zřejmě proto, že se v nich setkáváme
s otázkami, které si právě klademe, které v nás po-
stupně dozrály a které se i my pokoušíme zodpo-
vědět, přičemž zjišťujeme, že jsou zde už shrnuty,
precizně zformulovány a odpovědi na ně vyjádře-
ny způsobem, ke kterému bychom se sami jen těž-
ce a tápavě dopracovávali. Pocit tohoto druhu jsem
měl při studiu recenzované knihy M. Petruska.

Pokud se nemýlím, je to po Sociometrii (1969),
která vyšla roku 1972, rovněž maďarsky, Sociologi-
i a literatuře (1990) a po Alternativní sociologii
(1992) již čtvrtá Petruskova kniha. Kromě toho
napsal ovšem i známá a ne pouze studenty hojně
používaná skripta Úvod do sociologie (1. vyd.
1978, 2. vyd. 1980), která svou úrovní ve své době
zřetelně převyšovala většinu analogické sociolo-
gické produkce u nás a rozhodně by si bývala za-
sloužila i knižní vydání. Nelze ale zapomenout ani
na dvě významná díla, jichž byl M. Petrusek spo-
luautorem. Jde o Československou společnost
(1969), na níž se nejen autorsky podílel, ale byl
rovněž ve vedení výzkumného týmu a spolu s P.
Machoninem a Z. Šafářem provedl i celkovou re-
dakci zpracovaných statí, a o Malý sociologický
slovník (1970), kam napsal řadu základních hesel
a k jehož koncepci i redakčnímu zpracování výraz-
ně přispěl.

Recenzovaná kniha má až neuvěřitelně široký
tematický záběr, neboť se zabývá klíčovými otáz-
kami sociologické teorie a metodologie, diskutova-
nými ve světové sociologii v posledních zhruba
dvaceti letech. Zdá se mi, že je u nás opravdu do-
slova jen několik jedinců, kteří zvládli uvedenou
látku ve stejné šíři jako M. Petrusek. Z téhož důvo-
du může být i moje recenze knihy pouze spíše upo-

zorněním na její nejdůležitější místa a na její cel-
kový přínos pro současný stav naší sociologie než
skutečně zasvěcenou diskusí s autorem na poli,
které rozsahem svých zájmů a znalostí vytyčil. Pro
většinu čtenářů bude mít Petruskova kniha neoce-
nitelný význam především jako kvalitní informace
o zmíněné tematice i jako bystrý a promyšlený ko-
mentář k ní. Domnívám se, že do určité míry může
dnes sehrát v české sociologii podobnou úlohu, ja-
kou svého času mělo dílo J. Klofáče a V. Tlustého
Soudobá sociologie.

Z autorovy ediční poznámky lze zjistit, že kni-
ha je výsledkem velmi intenzivního studia a synte-
tické tvůrčí práce zhruba od přelomu 70. a 80. let,
přičemž její jednotlivé části vznikaly podle auto-
rových slov „standardní cestou“ jako přednáška,
poté jako psaný text, který byl případně přepracová-
ván a publikován, nejprve v samizdatu, později
veřejně, přičemž jako datum prvního vydání je uváděn
rok 1983 a státi poslední rok 1992.

Práce má kromě seznamu literatury a stručného
úvodu nazvaného Útek do metody? devět částí,
které se všechny tematicky prolínají, autor jako by
se v nich vracel z různých hledisek ke stále témuž
problému, jímž je paradigmatická sociologie
a z toho plynoucí potřeba či přímo nutnost respek-
tovat při jejím rozvíjení princip komplementarity
a tolerance. Domnívám se, že to je hlavní téma celé
práce, přičemž autorovy úvahy, rozvíjené v jednot-
livých částech knihy, jsou jakýmsi různými pa-
rafrázemi na ně, ať už jde o uvedení do interpre-
tativní sociologie a její analýzu, o předvídání
v sociologické teorii, o jazyk empirického výzku-
mu, problematiku operacionalizace, spor o kvalita-
tivní analýzu či kritiku tzv. počítačové sociologie
nebo o antinomie sociologického rozumu.

Myšlenková bohatost Petruskovy práce samo-
zřejmě způsobí, že každý ji bude číst poněkud ji-
nak. V závislosti na svých znalostech a zájmu v ní
bude při četbě akcentovat jiná místa a zamýšlet se